

SUOMENMAA

V. VIIPURIN LÄÄNI

SUOMENMAA

MAANTIETEELLIS-TALOUDELLINEN
JA HISTORIAALLINEN TIETOKIRJA

TOIMITUS:

J. E. ROSBERG
Professori
KAARLO HILDÉN
Professori

KUSTAVI GROTFELT
Professori
J. A. WECKSELL
Fil. maisteri

HELSINKI
TIETOSANAKIRJA-OSAKEYHTIÖ

HELSINGISSÄ 1923
TIETOSANAKIRJA-OSAKEYHTIÖN KIRJAPAINO

Yleiskatsaus.

VIIPURIN LÄÄNI (ruots. *Viborgs län*) käsittää Karjalan maakunnan eteläosan, Savon eteläisimmän osan, Hämeen kaakkoisnurkkauksen sekä Kymijoen itäpuolella olevan osan Uuttamaata. Läänin pohjoisin kohta, $62^{\circ} 43'$ pohj. lev., on Suojärven pitäjän pohjoiskärjessä, eteläisin kohta mantereella, $60^{\circ} 08'$ pohj. lev., Terijoen pitäjässä Venäjän rajalla, ja merellä, $59^{\circ} 48'$ pohj. lev., Tytärsaaren eteläpuolella; läntisin kohta, $1^{\circ} 30'$ it. pit. Helsingistä ja $26^{\circ} 27'$ it. pit. Greenw., on Pyhtään länsirajalla, Kymijoen läntisen suuhaaran kohdalla, itäisin, $7^{\circ} 51'$ it. pit. Helsingistä ja $32^{\circ} 48'$ it. pit. Greenw., Salmin pitäjään kuuluvassa Hyrsylän kylässä valtakunnan rajalla. Lääni rajoittuu pohjoisessa Kuopion ja Mikkelin lääneihin, idässä Uudenmaan lääniin, etelässä Suomenlahteen, kaakossa Venäjään ja Laatokkaan, idässä Venäjään (Aunukseen). — Oikeudellisesti Viipurin lääni on Viipurin hovioikeuden alainen, kirkollisesti se kuuluu Savonlinnan hiippakuntaan.

TILASTOA. Läänin pinta-ala on $43,175 \text{ km}^2$ (11.45% koko maan pinta-alasta), josta maata $31,325 \text{ km}^2$ (72.55%) ja vettä $11,850 \text{ km}^2$ (27.45%). Saaria yleiskartan mukaan 1,451. Suurin pituus lounaisesta koilliseen on n. 400 km, leveys luoteisesta kaakkoon n. 155 km. — *Asukasmäärä* yleisen väenlaskennan mukaan v:n 1920 lopussa 558,202 henkeä (asukastiheys 17.8 km^2 :llä), joista kaupungeissa 10 % ja maaseudulla 90 %; henkikirjojen mukaan v:n 1921 alussa 520,722 henkeä. Asukkaista 1920 oli poissaolevia 29,294 ja läsnäolevia 528,908, joista suomenkielisiä 517,412 (97.8%), ruotsinkielisiä 7,294 (1.4%) ja muunkielisiä 4,202 (0.8%). — *Kaupungeja* 6, *kauppaloita* 1, *kyliä* ja yksinäistiloja 1,828 (1922). Asuinrakennusten lukumäärä 46,874 (1920). — Oikeudellisessa suhteessa lääni jakaantuu 9 *tuomiokuntaan* (Kymin, Lappeen, Jääsken, Rannan, Äyräpään, Käkisalmen, Kurkijoen, Sortavalan ja Salmin) ja nämä yhteensä 38 *käräjäkuntaan*; tuomiokuntain lisäksi on 6 *raastuvan-oikeutta*, yksi kussakin kaupungissa. Hallinnollisesti alue jakaantuu 9 *kihlakuntaan* (Rannan, Kymin, Lappeen, Jääsken, Äyräpään, Käkisalmen, Kurkijoen, Sortavalan ja Salmin) ja nämä yhteensä 46 *nimismiespiiriin*, joissa on kaikkiaan 62 *maalaiskuntaa*. Kirkollisessa suhteessa lääni sisältää 6 *luterilaista rovastikuntaa* (Lappeenrannan, Haminan, Viipurin, Käkisalmen, Jääsken ja Sortavalan), joissa yhteensä on 66 *seurakuntaa*, niistä 8 *kaupunkiseurakuntaa*; lisäksi läänissä on 22 *kreikkalais-katolista seurakuntaa*, joista 6 *kaupungeissa*, 1 *roomalais-katolinen seurakunta* (Viipurissa) ja 2 *metodistiseura-*

kuntaa (Viipurissa ja Kotkassa). — Eduskuntavaaleja varten lääni jakaantuu *kahleen vaalipiiriin* (Viipurin läänin läntinen ja itäinen vaalipiiri), joista kumpikin valitsee valtiopäiville 17 edustajaa (1923).

Maasta on (1920) *peltoa* 244,577 ha (josta hiekkamaalla 92,147.24 ha, savi-
maalla 109,630 ha, mutasuolla 41,168 ha ja rahkasuolla 1,633 ha; salaoji-
tettua peltoa 1,818 ha), kasvitarhaa 837 ha, viljaa kasvavaa kaskea 1,009 ha
(yhteensä 7.8 %), luonnonniittyä 68,688 ha (2.2 %), hakamaata 131,305 ha
(4.2 %), *metsää* ja joutomaata 2,683,324 ha (85.8 %). — *Manttaalimäärä*
1,977.7468, josta perintötilat 1,723.3392, kruunutilat 94.6906 ja rälsstitilat
159.7164 mantt. — V. 1920 oli läänissä 11,371 *viljelmällä* peltoa alle 0.5 ha tai
ei ollenkaan, mutta kuitenkin jokin kotieläin, 44,539:llä vähintään 0.5 ha peltoa,
402:lla 25—50 ha, 101:llä 50—100 ha ja 56:lla yli 100 ha; vähintään 0.5 ha peltoa,
käsittävästä viljelmistä on 3,966 kpl. vuokramaalla. — *Satoa* 1921 korjattiin
2,097,157 kg vehniä, 41,448,479 kg rukiita, 10,491,631 kg ohria, 66,327,000 kg
kauroja, 1,443,375 kg sekaviljaa, 1,753,390 kg herneitä, papuja ja virnaa,
85,461,724 kg perunoita, 35,887,471 kg nauriita ja muita juurikkaita, 273.7
tonnia kehrukasveja, 269,009.9 tonnia kylvöheiniä ja luonnonniityiltä (1920)
90,827.3 tonnia luonnonheiniä, joka on korjattu 60,000 ha:lta. — *Karjaa* 1920:
hevusia 58,982, joista 3-vuotisia ja vanhempia 48,327, nautoja 243,969, joista
2-vuotisia ja vanhempia 158,833, lampaita 237,465, poroja 10, vuohia 498,
sikoja 69,790, siipikarjaa 138,134 kpl. — *Meijereitä* 44. — *Merikalastus* tuotti
virallisen tilaston mukaan 1920: lohia ja taimenia 47,894 kg, siikoja ja harreja
60,417 kg, silakoita 4,453,700 kg, muikkuja ja kuoreita 378,980 kg, kilohaileja
111,145 kg, muita kaloja 392,833 kg; sisävesikalastus sam. v.: lohia ja taimenia
26,097 kg, siikoja ja harreja 32,153 kg, muikkuja ja kuoreita 121,202 kg, muita
kaloja 309,712 kg. — *Teollisuuslaitoksia* (paitsi veromyllyjä) 448, työnteki-
jöitä 24,191, tuotannon bruttoarvo Smk. 1,228,765,400: — (1920). — *Kaup-
piaita* 3,410, joista kaupungeissa 1,875 (1920). — Läänistä kotoisin olevia *lai-
voja*, joita käytetään tai aiotaan käyttää merenkulkuun aavalla merellä 539,
niiden yhteinen tonnimäärä 45,327,89; höyrylaivoja ja -veneitä sekä muita
10 tonnia tai enemmän kantavia laivoja, joita käytetään tai aiotaan käyttää
merenkulkuun sisävesistöillä tai saaristo- ja paikallisliikenteeseen 1,244, niiden
yhteinen tonnimäärä 142,145.27 (1920). — *Osuustoiminnallisia yrityksiä*: osuus-
kassoja 183, osuusmeijereitä 40, osuuskauppoja 121, muita osuuskuntia 176
(1921). — *Viljamakasiinien* varat 1920 v:n lopussa: rukiita 20,891 hl, ohria
3,756 hl, kauroja 14,511 hl, rahaa Smk. 1,624,779: —. — *Säästöpankkeja* 1921
v:n lopussa 57, varat yhteensä Smk. 86,480,000: —.

Koulut. Suom. klass. lyseoita 1, linjajakoisia lyseoita 2, ruots. lyseoita 1,
tyttökouluja 1, yhteiskouluja 12, ruots. yhteiskouluja 2, 1 tyttökoulu jatko-
luokkineen, ruots. tyttökoulu jatkolokkineen, suom. naisopistoja 1, 1 reali-
koulu, maanviljelys- ja kauppalyseo, keskikouluja 1, seminaareja 1, kansan-
opistoja 6, maamiesopistoja 1, maamieskouluja 5, puutarhakouluja 2, kotitalous-
opistoja 1, kotitalouskouluja 4, kiertäviä kotitalouskouluja 1, karjanhoitokouluja
4, hevoshoitokouluja 1, maanviljelyskouluja 2, kasvatustaitoksia 1, merenkulku-
kouluja 1, kauppaopistoja 1, kauppakouluja 3, alkukouluseminaareja 1. Kansa-
kouluja on maalaiskunnissa 717, joista 714 suom. ja 3 ruots.; 46,471 opp., joista
46,411 suom. ja 60 ruots. Kaupunkien kansakouluissa on 157 luokkaa, joista
101 suom. ja 13 ruots.; 4,906 opp., joista 3,735 suom. ja 234 ruots. (1922). —
Eduskuntavaaleissa 1916 sai suom. puolue 16,768, nuorsuom. puolue 27,939,

maalaisliitto 25,567, sos.-dem. puolue 50,391 ja krist. työv. puolue 3,283 ääntä; 1919 sai kokoomuspuolue 23,624, edistyspuolue 26,522, maalaisliitto 58,685, sos.-dem. puolue 40,772 ja krist. työv. puolue 2,893 ääntä; 1922 sai kokoomuspuolue 28,132 (vaaliliiton ulkopuolella 1 lista, joka sai 70 ääntä), edistyspuolue 18,349, maalaisliitto 48,315 (ulkopuolella 1 lista, joka sai 66 ääntä), sos.-dem. puolue 32,844 (ulkopuolella 1 lista, joka sai 242 ääntä) ja komm. 8,744 ääntä.— *Kunnankodeissa* on 3,859 hoidokkia, yksityisten luona 4,452, ruotuvaivaisia 9, apua nauttivia 13,822 (1920).

Rautateitä 978 km, maanteitä 3,914.50 km, kestiekievareita 157, kyyti-asemia ja -pysäkkejä 18, kyyditysten luku 56,442 (1920). — *Postitoimistoja* 434 (niistä postikonttoreita 8, postitoimituksia 84, 1. luokan postiasemia 73, 2. luokan postiasemia 44, postipysäkkejä 225), postilähetyksiä lähetetty 8,749,000 kpl. sekä sanoma- ja aikakauslehtiä 17,202,000 kpl. (1921).

LUONTO. Viipurin läänistä saattaa sanoa, että se on suurten vastakohtien maa. Sen piiriin mahtuu mitä erilaatuisimpia alueita. Siellä on laajoja metsäisiä salomaita, pehmeäpiirteisiä kangasalueita, laveita savitasanteita, jylhiä vuorisia vuonoseutuja, hymyileviä järvimaisemia, karuja ulkosaaristoaloja, mainitaksemme vain muutamia luonteenomaisia maisematyyppejä. Maantieteellisesti lääni näinollen on mahdollisimman vähän yhtenäinen. Ja vielä selvempänä tämä epäyhtenäisyys ilmenee, jos lisäksi pidämme silmällä alueen vaihtelevia kansatieteellisiä, sivistyksellisiä ja uskonnollisia oloja.

Kallioperä on suurimmassa osassa lääniä samantapaisia kovia kiteisiä kivilajeja kuin muuallakin maassamme. Karjalan kannas vain tekee jyrkän poikkeuksen. Se on rakenteeltaan siinä määrin toisenlainen, ettei sitä enää luetakaan Fennoskandiaan kuuluvaksi. Siellä ei tapaa missään sellaisia kovia kallioita kuin muualla maassamme, — kaikkialla näyttäytyy vain vahvojen irtainten maalajien muodostama peite, jonka alta useassa paikassa, esim. Sakkolan ja Valkjärven pitäjissä, pistää esiin sinivihreä kambrinen savi. Viimemainittu on pitkästä iästään huolimatta säilyttänyt alkuperäisen luonteensa siinä määrin, ettei sitä kosteana maanpinnassa ilman muuta erota jääkauden jälkeisistä samanluontoisista muodostumista. Tämä kerrostuma, joka on aikaisemmin tunnettu Suomenlahden etelärannalta ja Pietarin ympäristöltä, muodostaa todennäköisesti koko Kannaksen kallioperän sen viivan kaakkoispuolella, joka voidaan ajatella vedetyksi Pyhäjärveltä Koivistolle.

Mainitun viivan luoteispuolella ilmestyy vähitellen näkyviin fennoskandialainen kallioperä, ensin matalampina, sitten yhä korkeampina kukkuloina. Tällä alueella voidaan erottaa useampia yhtenäisiä alueita.

Läntisessä osassa lääniä, aina Viipuria myöten, on vallalla Viipurin rapakivi. Tämä karkearakeinen, punerva graniittilaatu on saanut nimensä siitä, että se rapautuu helpommin kuin useat muut kiteiset kivilajit, niin että varsin lyhyenä jääkauden jälkeisenä aikana kallioiden pintaosa on jo ehtinyt useissa paikoissa muuttua soraksi 0.5—1 m:n vahvuudelta. Varsinkin päivänpuoleiset rintet ja irtonaiset kivet ovat tälle mekaaniselle rapautumiselle alttiita. Sora

Äyräpään kihlakunta.

Kivennapa.

KIVENNAPA (ruots. *Kivinebb*), Suomen kaakkoisrajalla, rajoittuu Raudun, Valkjärven, Muolaan, Uudenkirkon ja Terijoen pitäjiin, kuuluu Äyräpään tuomiokuntaan, Kivennavan—Terijoen käräjäkuntaan, Kivennavan nimismiespiiriin ja seurakuntana Savonlinnan hiippakunnan Viipurin rovastikuntaan.

TILASTOA. *Pinta-ala* (Kuokkala mukaanluettuna) ilman vesiä 672.4 km². Suurin pituus pohjois-koillisesta etelä-lounaaseen 42 km, leveys itä-luoteesta länsi-kaakkoon 34 km. — *Asukasmäärä* kirkonkirjojen mukaan (1921) 14,473 henkeä; asukastiheys 21.5 km²:llä. Asukkaista 1920 (14,307) oli poissaolevia 932 ja läsnäolevia 13,375, joista suomenkielisiä 13,182, ruotsinkielisiä 80 ja muunkielisiä 113. — *Kylä* 48: Ahjärvi, Hartonen, Holttila, Ikola, Jalkala, Joutselkä, Jäppilä, Kanala, Karvala, Kaukolempiälä, Kauksamo, Kekrola, Kivennapa (Kirkonkylä), Korpikylä, Kotiselkä, Kukonmäki, Kurkela, Liikola, Lintula, Lipola, Miетtilä, Mustapohja, Pamppala, Patrikinkylä, Pihlainen, Polviselkä, Raivola, Rantakylä, Rasala, Riihisyrjä, Ronnunkylä, Räikkölä, Saarenmaa, Seppälä, Siiranmäki, Sikiälä, Soppikylä, Suurselkä, Tammiselkä, Tiilinmaa, Tirttula, Tonteri, Vaittila, Vanhakylä, Vehmainen, Voipiala, Vuottaa ja Ylentelä l. Ylentölä. Asuinrakennusten lukumäärä 3,720 (1920). — Maasta on (1920) *peltoa* 5,325.10 ha (josta hiekkamaalla 4,202.02 ha, savimaalla 870.66 ha, mutasuolla 239.04 ha ja rahkasuolla 12.78 ha; salaojitettua peltoa 5.00 ha), kasvitarhaa 20.30 ha, viljaa kasvavaa kaskea 0.75 ha (yhteensä 8.0 %), luonnonniittyä 3,723.62 ha (5.5 %), *metsää* ja joutomaata 58,170.23 ha (86.5 %). Kruununmetsiä yhteensä 3.8500 mantt., 10,205.31 ha. — *Manttaalimäärä* 49.5100, josta perintötilat 46.5000, kruununtilat 0.6700 ja rälssitilat 2.3400 mantt. — Kruunun*vir*kataloja ei ole. Kirkollisvir>kataloja 2 (kirkkoherran virkatalo, »Linnamäki», 0.5300 mantt., 690.59 ha, josta viljelyksiä 51.09 ha ja metsämaata 539.5 ha, sekä kappalaisen virkatalo, »Husula», 0.1400 mantt., 123.11 ha, josta peltoa 17 ha, luonnonniittyä 2 ha, metsämaata 104.11 ha). — V. 1920 oli kunnassa 209:llä *viljelmällä* peltoa alle 0.5 ha tai ei ollenkaan, mutta kuitenkin jokin kotieläin, 1,466:lla vähintään 0.5 ha peltoa, 3:lla 25—50 ha ja 1:llä 50—100 ha; vähintään 0.5 ha peltoa käsittävistä viljelmistä on 21 kpl. vuokramaalla. — *Satoa* 1921 korjattiin 53,978 kg vehniä, 1,228,699 kg rukiita, 204,510 kg ohria, 2,022,954 kg kauroja, 22,612 kg sekaviljaa, 7,677 kg herneitä, papuja ja virnaa, 3,974,885 kg perunoita, 956,368 kg nauriita ja muita juurikkaita, 1.9 tonnia kehrukasveja, 5,732.5 tonnia kylvöheiniä ja luonnonniityiltä (1920)

4,381.4 tonnia luonnonheiniä. — *Karjaa* 1920: hevosia 1,237, joista 3-vuotisia ja vanhempia 1,127, nautoja 5,782, joista 2-vuotisia ja vanhempia 3,611, lampaita 3,018, vuohia 34, sikoja 1,462, siipikarjaa 3,523 kpl. — *Kalastus* tuotti 1920 2,500 kg kaloja. — *Teollisuustaitoksia*: 17 jauhomyllyä, joista 3 höyryllä, 12 vedellä käypää, 4 sahaa (Lintulan höyrysaha, 45 hevosv., 24 työl.; T. Kaivolaisen, vedellä käypä, 7 hevosv.; Kivennavan höyrysaha, 35 hevosv., 44 työl.; E. Eerikäisen, höyryllä käypä, 24 hevosv., 12 työl.), 2 sähkölaitosta. — *Kauppiaita* 85 (1920).

Kunnallistalous 1920. Kunnan tulot Smk. 405,329: 60 (taksoitus Smk. 362,960: 20, vuokrat, korot ja lahjoitukset Smk. 2,924: 78, muut tulot Smk. 39,444: 62), menot Smk. 458,772: 89 (kunnallishallinto Smk. 21,059: 35, koulut Smk. 254,642: 16, kyyditys ja teiden kunnossapito Smk. 23,837: 12, terveyden- ja sairaanhoito Smk. 8,950: —, korot ja pääomanlyhennykset Smk. 23,883: 16); köyhäinhoidon kokonaismenot Smk. 145,774: —. Velka Smk. 653,730: 48. Kunnan hallussa olevia rahastoja 1, G. W. Relanderin muistorahasto, pääoma 31. XII. 1920: oli Smk. 1,227: 74. — *Osuustoiminnallisia yrityksiä*: Kannaksen osuusliike, jolla 13 sivumyymälää, per. 1906, 2 osuuskassaa (Pamppalan ja Rantakylän osuuskassa, per. 1906, Vehmaisten, Ahjärven, Joutselän ja Kuokkalan osuuskassa, per. 1922), Rantakylän ja Joutselän sonniiyhdistykset. — *Viljamakasiinin* varat 1920: rahaa Smk. 22,465: 09. — *Säästöpankin* (per. 1906, alkuperäinen pohjarahasto Smk. 10,000: —) varat 1920 v:n lopussa Smk. 271,900: 51 ja säästöönpanijain saamiset Smk. 261,093: 41. — Palokuntia muutamissa kylissä, oma palo- ja eläinvakuutusyhdistys.

Kansakouluja 18: Kivennavan (avausvuosi 1874), Pamppalan (1883), Miettilän (1884), Raivolan (1892), Kuokkalan itäinen (1895), Joutselän (1896), Kekrolan (1896), Karvalan (1900), Hartosten (1901), Lipolan (1901), Kanalan (1902), Riihisyrjän (1902), Pihlaisten (1906), Kuokkalan läntinen (1907), Ikolan (1908), Vuottaan (1908), Ahjärven (1920) ja Ylä-Raivolan (1921), 1,133 opp. (1922). Kiertokouluja 4. — *Seuroja ja yhdistyksiä*: nuorisoseura, raittiusseura, N. N. K. Y., N. K. Y., evankelinen nuorisoliitto, Martta-yhdistys, opettajayhdistys, työväenyhdistyksiä. — *Eduskuntavaaleissa* 1916 sai suom. puolue 558, nuor-suom. puolue 779, maalaisliitto 50, sos.-dem. puolue 1,197 ja krist. työv. puolue 67 ääntä; 1919 sai kokoomuspuolue 670, edistyspuolue 669, maalaisliitto 1,114, sos.-dem. puolue 519 ja krist. työv. puolue 40 ääntä; 1922 sai kokoomuspuolue 899, edistyspuolue 287, maalaisliitto 857, sos.-dem. puolue 833 ja komm. 39 ääntä. — Kunnalla on oma kunnanlääkäri, pääapteekki ja eläinlääkäri; kunnansairaala rakenteella. — *Kunnankodissa* on 13 hoidokkia, yksityisten luona 94, apua nauttavia 365 (1920).

Rautateitä 16 km, asemia ja pysäkkejä 3 (Raivola, Kuokkala, Ollila), maanteitä 133.0 km, kestiekievareita 6 (Kirkonkylässä, Pamppalassa, Raivolassa, Joutselässä, Vuottaalla ja Lipolassa); tiedot v:lta 1923. — *Postitoimistoja* 3 (postitoimitukset Kirkonkylässä, Jalkalassa ja Raivolassa), puhelinkeskuksia 4 (Kirkonkylässä, Pamppalassa, Raivolassa ja Joutselässä).

LUONTO. Kivennapa, kuten Kannaksen pitäjät yleensä, on sora- ja hiekka-maata. Paksuina kerroksina peittävät nämä maalajit allensa kallioperustan, joka ei missään tule näkyviin. Hiekka on vallalla etenkin pitäjän eteläisimmässä osassa, missä aaltoilevat kangasmaat antavat maisemille leiman. Pohjoisimpana käy särmikäs moreenisora vallitsevaksi, peittäen suurimman osan

pitäjää. Yhtenäinen tuo moreenialue ei kuitenkaan ole. Soraharjanteiden ja -yläntöiden ympärillä leviää näet suuria suomaita, jotka paikoittain muodostavat penikulmanlaajuisia tasanteita. Eritoten itäosassa suot ovat valtavia. Siellä ovat m. m. Korpisuo ja Kuritsasuo, joiden aavoja yhtenäisiä pintoja vain siellä täällä saarien tavoin kohoavat moreenimäet katkaisevat. Suuria soita on myös luoteiskulmauksissa sekä alavammilla mailla pitäjän muissakin osissa. Vierinkivisoraa on alueella harvinaisen runsaasti, erikoisesti lähellä pohjoisrajaa Vuotjoen kummallakin puolella ja siitä etelään Tiilinmaan tienoille saakka, edelleen Suula- ja Onkamojärven välimailla länsirajalla sekä vähemmässä määrässä muuallakin. Mainituilla alueilla ei vierinkivisora, kuten yleensä maassamme, ole ryhmittynyt harjuselänteiksi, vaan muodostaa epätasaisia kumpumaisemia, missä kukkuloita toisistaan erottavat syvät kuopat ja haudat. Vain yhdessä paikassa vierinkivisora kohoaa selväksi harjujonoksi. Sellainen on Korpikylän eteläpuolella kulkeva Korpiharju, joka alkaa Vuotjoen kylän pohjoispuolella ja melkein kaakkoisessa suunnassa sivuuttaa valtakunnanrajan ja jatkuu hyvän matkan Venäjän puolella. Yhtenäinen selänne ei Korpiharju ole, vaan katkaisevat sen Vuotjoen laakso sekä useat kerrat suopohjaiset notkot. Savea on alueella kovin vähän; varsinaisia savitasanteita ei ole ensinkään.

Huolimatta siitä, ettei kalliokukkuloita ole missään, ei Kivennapa suinkaan ole tasaista seutua. Päinvastoin, — pintamuodollisessa suhteessa pitäjä on hyvinkin vaihtelevaa aluetta. Hiekkamäet, moreeniselänteet ja -kukkulat vuorottelevat miltei kaikkialla notkojen ja jokilaaksojen kanssa. Alavimmat ovat hiekkamaat etelässä, missä keskimääräinen korkeus on n. 30—60 m yl. merenp. Mutta paikoin on sielläkin melkoista korkeampia harjanteita. Niinpä Raivolän eteläpuolella, n. s. Suomalaiskylän kohdalla, kohoaa tasaisista hiekkamaisemista moreeniyläntö, jonka korkein kohta on 96.7 m yl. merenp. Verkalleen nousee maa sitten pohjoista ja koillista kohti. Pitäjän luoteiskulmauksessa oleva moreenialue, joka jyrkin rintein kohoaa Suulajärven rantatasanteesta, saavuttaa 110—115 m:n korkeuden. Sen itäpuolella oleva peräti epätasainen vierinkivialue, jonka läpi jyrkkärantainen Vuotjoki virtaa, kohoaa paikoin 100 m:n korkeuteen; joen pohjoispuolella on jopa 104.8 m korkea kumpu. Vierinkivialueen eteläpäässä, Tiilinmaan pohjoispuolella, saavuttaa eräs kukkula, Vihtananmäki, 107 m:n korkeuden. Näköalapaikkana tunnettu, kirkolta itään pappilan vieressä oleva Linnamäki, joka kohoaa keskellä luonnonkauneudestaan kuuluisaa «Kivennavan Sveitsiä», on lähes 117 m korkea. Pitäjän itäosissa saavuttavat kukkulat, kuten mainittiin, vielä huomattavampia korkeuksia. Niinpä Tirttulan kylän itäpuolella olevassa epätasaisessa seudussa kohoaa 137 m korkea Polviselkä, Ronnunkylän pohjoispuolella 133 m korkea Pöllömäki. Kekrolan koillislaidassa oleva kolmiomittaustelineellä varustettu Selänmäki on 161.1 m, pohjoisempana oleva Siiranmäki 171.1 m. Pitäjän ylin kohta on mainittujen

kukkuloiden lähistöllä, Räikkölän kylän luoteispuolella oleva kolmiomittauksilla määrätty Kampinmäki, jonka korkeus on 179.3 m yl. merenp. Ylävät seudut jatkuvat hiukan madaltuen itärajalle saakka. Laajojen soiden keskellä siellä kohoavat kukkulat ja harjanteet saavuttavat monin paikoin 140—150 m:n korkeuden, Siesjärven etelärannalla 154—157 m yl. merenp. Rajaseuduilla on kunnaita, jotka ovat lähes 160 m korkeita, ja Vaittilan kylän vieressä koillis-kulmauksessa eräs saavuttaa jopa 165 m:n korkeuden. Korpiharju kohoaa paikoin n. 120 m yl. merenp. ja n. 20 m yli ympäröivien suomaiden.

Kivennavalla on aika runsaasti — tasaisin luvuin 140 — järviä, mutta kaikki ovat pieniä, useat vähäisiä lampia. Jokiakin on paljon, mutta nekin ovat verraten pieniä. Huomattavin vesiväylä on länsirajalla virtaava Onkamojoki. Monihaaraisena se saa alkunsa pitäjän luoteisosista, missä sen lähdejärvinä ovat Kotiselänjärvi (45.5 m yl. merenp.), Moittilanjärvi (68.1 m) y. m. pikkujärvet. Haarajokien yhdyttyä Rantakylän kohdalla joki kaareilee etelää kohti, saaden matkallaan lisävesiä m.m. Onkamojärvestä (42.0 m), Patrikkijärvestä (40.8 m) ja Särkijärvestä (40.5 m). Raivolan kylän vieressä, missä joki huomattavasti laajenee, yhtyy siihen vasemmalta tuleva runsasvetinen Lintulanjoki. Viimemainittu, jonka lähteet ovat Suurselän alueella, juoksee mutkittellen läpi pitäjän keskiosan ja virtaa etelässä Vähäpitkäjärven (45.5 m), Pitkäjärven (45.3 m) ja Kaukjärven (39.1 m, 18 m syvä) läpi, minkä jälkeen se kääntyy länteen päin. Yhtyneet vesimäärät laskevat sitten Suomenlahteen Uudenkirkon alueella. Pitäjän itärajana on pitkälti Rajajoki, joka Kivennavalta saa useita pieniä lisävesiä; huomattavimmat näistä ovat Siesjärvestä (93.7 m) tuleva Siesjoki sekä etelärajalla olevan kauniin Haukijärven (36.7 m) laskupuro. Osittain on Saijanjoki pitäjän itärajana. Alueen pohjoisosissa virtaa Vuotjoki, joka laskee rajalla olevaan Vuotjärveen; se tuo vettä m. m. Ahjärvestä (69.6 m).

Pitäjän ennen muhkeat metsät, varsinkin yksityisten omistamat, ovat enimmäkseen raiskatut. Mutta pitäjän alueesta ovat myös suuret alat sekä idässä että etelässä valtion hallussa, ja näissä kruununpuistoissa metsät paikoin ovat hyvin säilyneet; varsinkin eteläosan kruununpuistoissa kohoaa kangasmailla komeata hongikkaa. — Jaloista lehtipuista on saarni löydetty Kirkonkylän niittymailta, lisäksi joitakin metsäomenapuita ja vaahteroita. Muista kasviharvinaisuuksista mainittakoon täyteinen kiurunkannus (*Corydallis solida*), kangasvuokko (*Pulsatilla vernalis*), yleinen linnunruoho (*Polygala vulgaris*), keltapeippi (*Galeobdolon luteum*), matala sikojuuri (*Scorzonera humilis*) ja yleinen kurho (*Carlina vulgaris*).

Vuoden keskilämpö on 3.5°, tammikuun — 8°, heinäkuun n. 17°. Vuotuinen sademäärä on n. 675 mm; lumen syvyys n. 60 cm.

ASUTUS JA TALOUSELÄMÄ. Pitäjää samoillessa huomaa helposti, että asutus on ryhmittynyt tavattoman epätasaisesti. Kylät ja viljelymaat sijaitsevat saarien tavoin laajojen asumattomien seutujen keskellä, ja paikoin

on penikulman pituisia taipaleita kylien välillä. Jokien laaksoihin, koska ovat jyrkkärinteisiä ja usein soistuneita, on asutus vain vähässä määrin keskittynyt; korkeintaan reunustaa jokia kapea niittyvyö. Vain maanteiden varilla näkee pitäjän keskiosissa paikoittain yhtenäistä asutusta. Ennen maailmansotaa oli huomattava asutuskeskus myös lounaiskulmauksessa, Raivolassa, missä venäläisten huviloita oli runsaasti. Kolkoin ja harvimmin asuttu tienoo, oikeata autiomaata, on turvesoiden täyttämä itäosa.

Maaperä ei Kivennavalla ole viljavaa. Savialojahan on peräti vähän, hiekka- ja soramaat sekä turvesuot taas ovat joko viljelykseen aivan kelpaamattomat tai ainakin suhteellisen hedelmättömät. Maatalouden luontaiset edellytykset eivät näinollen ole kovinkaan edulliset. Mutta monet muutkin seikat ovat aiheuttaneet sen, että maatalous viime aikoihin asti on pysynyt verraten alhaisella asteella. Ruotsin vallan aikuiset sodat ja niitä seuranneet sietämättömät lahjoitusmaaolot, jolloin pitäjän maat kulkivat kädestä käteen, ovat kehitystä estäneet. Myöhemmin aikoina eteläosaan syntynyt venäläinen huvila-asutus on myös osaltaan vaikuttanut maatalouden alhaiseen tasoon. Ajurin tai piharengin toimi kannatti näet paremmin kuin maanviljelys, joka tästä syystä rappeutui. Vasta viime aikoina — eritoten senjälkeen kuin Suomi tuli itsenäiseksi ja venäläinen huvila-asutus hävisi — on maatalouden alalla ollut melkoistakin kehitystä havaittavissa. Sekä maanviljelyksen että karjanhoidon alalla pitäjä vähitellen on siirtymässä muun Suomen tasalle. — Tilat ovat kaikki pieniä. Suurkartanoita ei ole lainkaan.

Tärkeä elinkeino pitäjässä on kauppa. Kuten karjalaiset yleensä, ovat kivennapalaisetkin jo vanhastaan olleet kauppiaina tunnettuja. Pitäjän asema kahden valtakunnan välillä on jo suorastaan kehittänyt kauppaa. Varsinkin tämä koskee eteläisiä seutuja, joiden halki Pietariin suuntautuva kauppa kulki. Kirkonkylä sitävastoin, vaikka sijaitsee Viipurin ja Pietarin välisen maantien varrella ja maanteiden risteyksessä, ei milloinkaan ole ollut kaupallisessa suhteessa tärkeä. Suomen itsenäistyminen ja Venäjän nykyiset olot ovat tietysti julkista kauppaa lamauttaneet, mutta salateitä harjoitetaan sitä vielä rajantakaisten seutujen kanssa, ja monet salakuljetuspolut johtavat rajan poikki.

Teollisuus on verraten mitätöntä. Neljässä kylässä on saha, Kirkonkylässä ja Raivolassa sähkölaitokset, joista saadaan sähköä pitäjän eri osiin. Siiranmäellä harjoitetaan jonkunverran veneenrakennusta.

Pitäjän lounaiskulmauksen läpi kulkee rautatie, jonka varrella on Raivolan asema (kirkoilta 18 km); asemalta johtaa lyhyt sivurata Raivolan kylään, siellä olevan venäläisen kirkon viereen. Pitäjän koillisten kylien asukkaat käyttävät eniten Hiitolan—Raasulin radan Raudun asemaa.

HISTORIA. Kivennapa I. «Kivinapa» mainitaan eri pitäjänä 1445. Nimitettiin ennen, erittäinkin hallinnollisena alueena, myös *Hanttulaksi*. Siitä on erotettu Terijoki (ja Kuokkala). Kustaa Vaasan aikana oli siellä puulinna (*block-

hus). Talonpojat näillä seuduilla kummallakin puolen Venäjän rajaa tekivät alinomaa ryöstöretkiä toistensa alueelle. Kivennavan itäosana oli n. s. Riitamaa (Korpikylän, Vehmaisten, Kekrolan, Kurkelan y. m. kylät), jonka omistamisesta venäläiset ja suomalaiset taistelivat ja johon pysyvää asutusta tästä syystä ei voinut syntyä; v. 1556 sanottiin, että se ennen oli ollut »kokonaisena nimismiespitäjänä». Erittäin hävittäväisiksi näille seuduille tulivat sodat Kustaa Vaasan ja Juhana III:n aikoina. Vuoden 1555 alkupuolella suuri venäläinen armeija hyökkäsi Kivennavalle, polttaen taloja ja surmaten asukkaita, kunnes Kivennavan vouti Jöns Maununpoika 11 p. maalisk. 200 sotamiehen ja 400 talonpojan kanssa löi sen hajalle Joutselässä. Seuraavan vuoden alussa uudistettiin hyökkäys (venäläisiä sanotaan olleen 50,000 miestä), ja venäläiset tunkeutuivat Uudenkirkon kautta lähelle Viipuria. Kivennavan linnoituksen suomalaiset itse peräytyessään sytyttivät tuleen. Uudenajan alussa (1540) oli Hanttulassa 270 kiuvasta (savua). V. 1571 oli siellä poltettuja savuja 265, muuten autioita 76 ja hävitykseltä säilyneinä ainoastaan 105 verotalonpoikaa, 2 kuninkaan lampuotia ja 26 rälssitalonpoikaa; paljon enemmän kuin kaksi kolmasosaa pitäjää oli siis autiona. Jäljellä oleva talouksien luku vastaa 900—1,000 henkeä (vrt. Muolaa, historia). Isonvihan aikana oli täällä sotatapauksia. Maaliskuun alussa 1703 venäläiset voittivat kapteeni K. v. Burghausenin johtaman ratsujoukon Kivennavan Lipolassa, jossa päällikkö itse kaatui; se oli ensimmäinen sotatapaus itse Suomessa. V. 1707 sanotaan melkein koko pitäjän olleen ryöstetyn ja poltetun. V. 1754 oli Kivennavan väkiluku 2,498 henkeä. Uudenkaupungin rauhanteon jälkeen joutui pian suurin osa Kivennavan pitäjästä lahjoitusmaana venäläisille herroille. Kivennapaan kuulunut Retusaaren (Kronstadtin) osa erotettiin siitä ja siirrettiin Pietarin kuvernementtiin. V. 1741 lahjoitettiin »Kivennavan hovitila (Lintula) ja kylät» hovimarsalkka Shepeleville, joita ne sitten joutuivat muille. Lopulta 1820 osti ne venäläinen tykistöhallitus, jonka hallussa myös oli jo tätä ennen (ennen v:tta 1812) perustettu Rajajoen asetehdas, ja ne pysyivät sitten tällä puolisen sataa vuotta. V. 1864 erotettiin itse Rajajoen tehdasalue Kivennavasta ja Suomesta ja yhdistettiin Venäjään; korvaukseksi luvattiin antaa Suomelle alue Jäämeren rannikolla, jota lupausta ei kuitenkaan täytetty. Vv. 1879 ja 1882 Suomen valtio vihdoin lunasti ruhtinas Uhtomskijlta Lintulan hovitilan alaiset lahjoitusmaat. Mutta 1894 perusti venäläinen salaneuvos Neronov Lintulan keskustilalle naisluostarin; siinä oli 1912 70 nunnaa (vrt. kartanoita). V. 1911 oli kysymyksessä Kivennavan (ja Uudenkirkon) yhdistäminen Venäjään, mutta aie jäi toteutumatta. — Vapaussodan aikana Kivennapa joutui punaisten haltuun, vapautuen vasta huhtikuun loppupuolella. Huhtik. 20 p:nä Raudussa (ks. t.) toimineet valkoiset joukot aloittivat etenemisensä Viipurin—Pietarin rataa kohti, miehittivät saman päivän illalla Vuottaan kylän ja valloittivat seur. p:nä Kivennavan Kirkonkylän viisituntisen taistelun jälkeen. Huhtik.

23 p:nä joukot valtasivat Raivolan, jolloin pitäjä suurin piirtein oli puhdistettu kapinallisista.

MUINAISMUISTOJA. Venäläiset muinaistutkijat ovat Rajajoen suuseudulla, sekä Suomen että Venäjän puolella rajan, tavanneet lentohiedan alta kivikautisia asuinpaikkakerroksia. Vanhoja kalmistoja ovat Kalmoimäet Lipolan ja Miettälän kylissä. Linnamäellä, missä pappila nyt on, on Kustaa Vaasan aikana rakennetun ja 1556 hävitetyn linnan jäännöksiä; paikka on ollut varustettu jo keskiajallakin, sillä siitä on löydetty useampia keskiaikaisia esineitä. Pitäjän nimikin on ilmeisesti johdettava »kivinebb» nimisestä keskiaikaisesta linnaketyypistä. Vanhoina kirkonpaikkoina mainitaan Linnamäki ja Mansikkamäki. Pihlaisten kylässä on tehty rahalöytö, jossa vanhimmat rahat ovat 1400-luvun lopulta, nuorimmat v:lta 1570; rahat on kätkeyty maahan venäläisten hyökkäyksen takia 1571.

KARTANOITA. *Lintula*, entinen lahjoitusmaan keskustana ollut hovi-tila, nykyään nunnaluostari, Lintulanjoen varrella, 14 km koilliseen Terijoen rautatieasemalta; 0.44 mantt., pinta-ala 200 ha. Lintulan alainen lahjoitusmaa oli suurimpia Suomessa. Jo Pietari Sauren aikana olivat Kivennavalla saaneet lahjoitusmaita Viipurin komendantti Nejelov ja hänen kuoltuaan hovineiti Anisia Tolstoj. V. 1741 lahjoitettiin »Kivennavan hovitila (Lintula) ja kylät» hovimarsalkka Dmitri Shepeleville, jolta ne joutuivat testamentin kautta Shuvalov suvulle (v:een 1768). Sen jälkeen lahjoitusmaa kulki kauppatavarana kädestä käteen, ollen Tshernyshev, Soltykov, Orlov ja Metlev suvuilla, kunnes se 1820 joutui Rajajoen kivääritehtaan haltuun, pysyen sen alaisena puolisen sataa vuotta. Tilan alaiset lahjoitusmaat, yhteensä 68 1/2 vanh. mantt., 141,835 tynnyrinalaa, lunasti Suomen valtio vv. 1879 ja 1882 niiden silloiselta omistajalta, ruhtinas Uhtomskijlta. Lunastushinta, 3,066,584 mk., oli tynnyrinalaa kohden suurempi kuin minkään muun lahjoitusmaan. V. 1894 perusti tilalle sen silloinen omistaja salaneuvos F. Neronov luostarin lahjoittaen tälle puolet tilastaan. Toiset puolet luostari 1906 osti hänen perillisiltään. Nykyinen omistaja on »Pyhän kolminaisuuden naisyhdistys Suomessa». Luostarin kirkko osittain kivistä, rakennettu 1920. Luostarin yhteydessä toimii orpokoti. Tilalla on mylly.

KIRKOT. Pitäjän luterilainen kirkko on puusta rakennettu 1804—08, perinpohjin korjattu arkkitehti L. Ikosen piirustusten mukaan 1900. Kellotorni korjattu ja korotettu 1904. Urut v:lta 1887. Lämmitettävä v:sta 1904. Alttaritaulun (»Kristuksen ylösnouseminen kuolleista») maalannut arkkitehti J. Ahrenberg 1900. — *Raivolan* kreikkalaiskatolinen kirkko on puusta rakennettu 1880.

[A. T.: Leikkilaulu jouluna Kivennavalla, »Sanansaattaja Wiipurista» n:o 32, 1834; A. J. Malmberg: Förteckning över Karelska näsets kärlväxter, Notiser ur Sällsk. F.Fl. Fenn. förh. IX, 1868; K. J. Ehnberg: Lepidopterologiska iakttagelser, gjorda vårsommaren år 1889 på Karelska näset, Medd. Soc. F. Fl. Fenn. 17, 1890—92; Jac Ahrenberg: Mistä johtuu nimi Kivennapa, ruotsiksi Kivinebb, Suom. Mus. I, 1894; A. J. Silfvenius: Verzeichnis über in Süd-Karelien gefundene Trichopteren, Medd. Soc. F. Fl. Fenn. 26, 1900; H. Lindberg: Om förekomsten i Kivinebb af subfossila växter i glaciala aflagringar, Medd. Soc. F. Fl. Fenn. 24, 1901; Viipurin läänin maatalouskommissioni: Mietintö II, Karjalan kannas, Viipuri 1909; J. A. Maunu: Muutamia tietoja tarkastuksista Ki-

vennavan seurakunnassa, Teol. Aikakausk. 1910; *J. M. Salenius*: Oloja Viipurin läänin kaakkoisrajalla viidennellätoista sataluvulla, Kaukomieli IV, 1910; »Karjala» n:o 231, 1911; *R. A. W(rede)*: I frågan om Kivinebb och Nykyrka socknar, »Nya Pressen» n:o 201, 1911; *Mikko Uolinen*: Uhatut pitäjät, Kivennapa ja Uusikirkko, Viipuri 1911; *J. A. Maunu*: Kivennavan kirkko, Jyväskylä 1912; *Edgar Sillman*: Kivennavan linna, Kaukomieli V, 1912; *H. K(orppa)s*: Suulajärven kalastus ja kalaston hävittäminen, Kalastaja 1912; *M. E. Huuonen*: Yhdeksäs maantieteellinen retki Karjalan kannakselle 1911, Terra 1913; *Edgar Sillman*: Piirteitä Kivennavan pitäjän historiasta Ruotsin vallan aikana, Hist. Ark. XXIII, 1913; *Edgar Sillman*: Mikä on Riitamaa, Suom. Mus. XXI, 1914; *Erkki Paavolainen*: Lintulan lahjoitusmaan oloista, Kotiseutu 1915; *Lauri O. Th. Tudeer*: Kaksi rahalöytöä Rautjärveltä ja Kivennavalta, Muinaism.-yhd. Aikakausk. XXVII, 1916; *Edgar Sillman*: Lisiä Lintulan lahjoitusmaan historiaan, Kaukomieli VI, 1917; Karjalan kannaksen kysymys, Komitean mietintö, Viipuri 1919; *Arthur Thesleff*: Studier öfver basidsvampfloran i syd-östra Finland, Bidrag Finl. nat. o. folk 79, 1921.]

AVUSTAJA: rovasti, teol. tohtori *J. A. Maunu*.

Terijoki (ynnä Kuokkala).

TERIJOKI, valtakunnan kaakkoisrajalla, Suomenlahden rannalla, rajoittuu Kivennavan ja Uudenkirkon pitäjiin sekä Venäjän valtakuntaan, kuuluu Äyräpään tuomiokuntaan, Kivennavan—Terijoen käräjäkuntaan, Terijoen nimismiespiiriin ja seurakuntana Savonlinnan hiippakunnan Viipurin rovastikuntaan. *Terijoen kreikkalaiskatoliset seurakunnat* kuuluvat Suomen kreikkalaiskatolisen kirkon toiseen valvontapiiriin.

TILASTOA. *Pinta-ala* (ilman Kuokkalaa) ilman vesiä 60.7 km²; Kuokkala mukaanluettuna 96.7 km². Suurin pituus länsi-luoteesta itä-kaakkoon 24 km, leveys pohjois-koillisesta etelä-lounaaseen 9 km. — *Asukasmäärä* (ilman Kuokkalaa) kirkonkirjojen mukaan (1921) 4,939 henkeä; asukastiheys 81.4 km²:llä. Asukkaista 1920 (4,839) oli poissaolevia 1,061 ja läsnäolevia 3,778, joista suomenkielisiä 3,642, ruotsinkielisiä 38 ja muunkielisiä 98; Kuokkalassa läsnäolevia n. 1,800 henkeä. — *Kyliä* 7: Haapala, Kuokkala, Luutahäntä, Ollila, Puhtula, Terijoki ja Tulokas. Asuinrakennusten lukumäärä Terijocella 2,300, Kuokkalassa 1,550 (1922). — Maasta (ilman Kuokkalaa) on (1920) *peltoa* 614.15 ha (josta hiekkamaalla 275.30 ha, savimaalla 197.20 ha, mutasuolla 136.90 ha ja rahkasuolla 4.75 ha; salaojitettua peltoa 0.12 ha), kasvitarhaa 8.58 ha (yhteensä 10.3 %), *luonnonniittyä* 87.25 ha (1.4 %), *metsää* ja joutomaata 5,360.62 ha (88.3 %). Kruununmetsiä ei ole. — *Manttaalimäärä* (ilman Kuokkalaa) 3.9900, josta perintötilat 3.5300 ja rälssitilat 0.4600 mantt. — Kruununvirkataloja ei ole. Kirkollisvirkataloja ei ole. — V. 1920 oli kunnassa (ilman Kuokkalaa) 62:lla *viljelmällä* peltoa alle 0.5 ha tai ei ollenkaan, mutta kuitenkin jokin kotieläin ja 199:llä vähintään 0.5 ha peltoa; viimeainituista on 2 kpl. vuokramaalla. — *Satoa* 1921 (ilman Kuokkalaa) korjattiin 5,876 kg vehniä, 125,541 kg rukiita, 19,024 kg ohria, 219,840 kg kauroja, 3,817 kg sekaviljaa, 4,200 kg herneitä, papuja ja virnaa, 408,800 kg perunoita, 86,897 kg nauriita ja muita juurikkaita,

0.3 tonnia kehrukasveja, 684.2 tonnia kylvöheiniä ja luonnonniityiltä (1920) 83.4 tonnia luonnonheiniä. — *Karjaa* 1920 (ilman Kuokkalaa): hevosia 185, joista 3-vuotisia ja vanhempia 178, nautoja 615, joista 2-vuotisia ja vanhempia 499, lampaita 295, vuohia 2, sikoja 545, siipikarjaa 953 kpl. — *Kalastus* tuotti 1919: silakoita 15,500 kg, lohia 140 kg, siikoja 400 kg, kuoreita 10,000 kg ja muita kaloja 21,500 kg. — *Teollisuuslaitoksia*: 2 jauhomyllyä (Kuokkalassa ja Terijoella), 2 sahaa (Kellomäen tehtaat o.-y:n, sähköllä käypä, 65 hevosv., 16 työl.; Kuokkalan, höyryllä käypä, 100—400 työl.), Terijoen olut- ja virvoitusjuomatehdas, 3 pienempää limonaditehdasta. — *Kauppiaita* 158 (1920).

Kunnallistalous (ilman Kuokkalaa) 1920. Kunnan tulot Smk. 634,087: 64 (taksoitus Smk. 525,375: 20, vuokrat, korot ja lahjoitukset Smk. 2,910: 78, muut tulot Smk. 105,801: 66), menot Smk. 494,087: 65 (kunnallishallinto Smk. 34,092: 10, koulut Smk. 295,674: 65, kyyditys ja teiden kunnossapito Smk. 1,624: —, terveyden- ja sairaanhoito Smk. 27,329: 25, korot ja pääomanlyhennykset Smk. 69,534: 25); köyhäinhoidon kokonaismenot Smk. 68,461: —. Velka Smk. 406,674: 52. Kunnan hallussa olevia rahastoja 1, J. Lindgrenin, pääoma 31. XII. 1920 oli Smk. 10,000: —. — Yksityispankkien haarakontto-reita: Kansallis-osakepankin, Savo-Karjalan osakepankin. — Oma palokunta.

Kansakouluja. Terijoella 6: Kesikylän (avausvuosi 1882), Haapalan (1909), Käkösenpään (1909), Ollinpään (1909), Kellomäen (1913) ja Koivikon (1920), 548 opp. (1922); Kuokkalassa 2: Ollilan (1895) ja Kuokkalan (1907), 295 opp. (1922). Pikkukouluja 4. 8-luokk. yhteiskoulu (per. 1907), jonka 5 alinta luokkaa 1919 muodostettiin valtion keskikouluksi, 310 opp. (1923). Kansalaisopisto (per. 1922). — *Seuroja ja yhdistyksiä*: 3 nuorisoseuraa, 2 maamiesseuraa, 2 voimistelu- ja urheiluseuraa, 2 Martta-yhdistystä, 2 kalastusyhdistystä, hevoseura, 2 sonniiyhdistystä, kansalaisseura, orpokotiyhdistys, työväenyhdistys, naisyhdistys. — *Eduskuntavaaleissa* (ilman Kuokkalaa) 1916 sai suom. puolue 81, nuorsuom. puolue 168, maalaisliitto 5, sos.-dem. puolue 497 ja krist. työv. puolue 8 ääntä; 1919 sai kokoomuspuolue 278, edistyspuolue 331, maalaisliitto 42, sos.-dem. puolue 296 ja krist. työv. puolue 5 ääntä; 1922 sai kokoomuspuolue 322, edistyspuolue 155, maalaisliitto 110, sos.-dem. puolue 276 ja komm. 8 ääntä. — Kunnalla on oma kunnanlääkäri, pääapteekit Terijoella, Kellomäellä ja Kuokkalassa, haara-apteekki Ollilassa, eläinlääkäri; kunnansairaala. — *Kunnankotia* ei ole; apua nauttivia 55 (1920).

Rautateitä 27 km, asemia ja pysäkkejä 7 (Tyrisevä, Terijoki, Kellomäki, Kanerva, Kuokkala, Ollila ja Rajajoki), maanteitä 38 km, kylänteitä 92 km, kestiekievareita 1 (Terijoella), rautasiltoja 2 (yhteensä 25 m), kivisilloja 2 (12 m), puusilloja 4; tiedot v:lta 1923. — *Postiloimistoja* 6 (postitoimitukset Terijoella, Tyrisevän, Kellomäen ja Kuokkalan asemilla, 1. luokan postiasemat Ollilan ja Rajajoen asemilla), puhelinkeskuksia 6 (Terijoella 3, Kuokkalassa 2, Kellomäellä 1).

LUONTO. Noin 4—8 km leveänä vyönä Terijoki ulottuu Suomenlahden rannikkoa pitkin pieneltä Tyrisevänjoelta lännessä valtakunnan rajalle saakka idässä.

Maisemat ovat yleensä yksitoikkoisia. Vuoriperustan peittävät kaikkialla mahtavat hiekkakerrostumat. Verkalleen maanpinta kohoaa rannikolta sisämaahan päin. Rannikolla leviää alavia hiekkamaita, missä paikoin esiintyy

kevyttä lentohiekkaa, joka kuitenkin vain itäisimmässä kolkassa muodostaa varsinaisia dyynejä. Tätä rantatasannetta jatkuu muutaman sadan metrin, paikoittain jonkun kilometrin verran sisämaahan päin, missä sitä rajoittaa 15—20 m korkea, erittäin selvä rantapenger, joka on n. 25—30 m yl. merenp. Varsinkin lännessä pengeri on hyvin silmään pistävä. Sen pohjoispuolella olevat seudut ovat enimmästä päästä tasaisia tai loivasti aaltoilevia kangasmaita. Varsinkin idässä, Kuokkalan alueella, on maanpinnan keskikorkeus pohjoisrajalle saakka melkein kauttaaltaan sama, 20—25 m; aniharvoissa kohdissa kukkulat saavuttavat edes 30 m:n korkeuden. Lännessä sitä vastoin ovat maisemat rautatielinjan pohjoispuolella vaihtelevampia. Tasaisista kankaista kohoaa varsinkin pohjoisrajoilla pehmeäpiirteisiä kumpuja ja selänteitä, joiden väliin purot ovat uurtaneet jyrkkäreunaisia uomia. Haapalan kylän vieressä koilliskulmauksessa kohoaa 48.4 m korkea kunnas. Lähellä Kivennavan puoleista Haukijärveä oleva Mikkelinmäki on 57.8 m yl. merenp. Pitäjän ylin kohta on pohjoisimmassa osassa, Puhtulan kylän kohdalla kohoava Puhtulanmäki (89.6 m yl. merenp.), jonka laelta avautuu laaja näköala yli suurimman osan pitäjää kauas Suomenlahden ulapoille, Inkerin rannikolle, jopa Pietariin saakka. Läntisten tienoiden vaihtelevaisuutta lisäävät huomattavalta osalta myös suomaat, jotka täyttävät maanpinnan painanteet. Laajimmat näistä ovat Kellomäen pohjoispuolella sekä Puhtulan tienoilla. Kuokkalankin alueella niitä on siellä täällä; suurin on eteläisimmällä rajaseudulla oleva n. s. Pontuksensuo, joka kansantarun mukaan on saanut nimensä siitä, että Pontus de la Gardie rakennutti tien sen poikki.

Puhtulan kylän vieressä olevaa kahta pientä lampea lukuunottamatta ei pitäjässä ole ainoatakaan järveä. Jokiakin on vähän. Huomattavin on itärajalla virtaava Rajajoki, joka sekin on vain muutamia metrejä leveä. Se laskee, kuten tunnettua, nykyisin Venäjän puolelle. Valtakunnan rajana uloinna etelässä on osaksi keinotekoinen hauta, osaksi pieni laguuni. Muista joista mainittakoon Puhtulan suomailta alkava vähäinen Terijoki.

Vallitsevana metsätyyppinä ovat männiköt; vain rantaseudun lentohietkoilla on poikkeava, niukka kasvillisuus, jonka edustajista härmäpaju (*Salix acutifolia*) ja rantavehnä (*Elymus arenarius*) ovat leimanantavimmat. Kasvisto on muuten rehevää ja lajirikasta. Siihen kuuluu lukuisia etelä-itäisiä lajeja, joita meidän maassamme kasvaa vain Kannaksella. Sellaisia ovat poimuvatukka (*Rubus plicatus*) ja puolipysty vatukka (*R. suberectus*), taponlehti (*Asarum europæum*), keltapeippi (*Galeobdolon luteum*). Myös eläimistössä tavataan tällaisia harvinaisuuksia runsaasti, varsinkin hyönteisten joukossa (m. m. sudenkorento *Libellula depressa*).

Vuoden keskilämpö on 3.6°, tammikuun — 7.5°, heinäkuun n. 17°. Vuotuinen sademäärä on n. 600 mm; lumen syvyys n. 60 cm.

ASUTUS JA TALOUSELÄMÄ. Paria Suomenlahden ulkosaarta (Seis-

karia ja Lavansaarta) lukuunottamatta on Terijoki läänin tiheimmin asuttu pitäjä. Kuten tilastosta ilmenee on keskimääräinen väestötiheys yli 80 henkeä km²:llä, mikä keskieuropalalaisiin oloihin vertaillen on varsin huomattava. Tämä koskee lähinnä rannikkoseutuja: Tyrisevää, Terijokea, Kellomäkeä, Kuokkalaa ja Ollilaa. Pohjoiset tienoot sitävastoin ovat, Haapalan ja Puhtulan kylä lukuunottamatta, verraten harvaan asuttuja.

Nykyinen asukastiheys on kuitenkin subteellisen vähäinen verrattuna aikoihin ennen sotaa. Kesäisin muistutti pitäjän eteläpuolisko silloin yhtenäistä suurta, vilkasliikkeistä kaupunkia. Rannikolle rakennettuihin huviloihin saapui kymmeniä tuhansia venäläisiä, kaduilla liikehti ihmisiä kuin keskieuropalaisessa kylpyläkaupungissa ikään, venäläismallisia ajureja, autoja ja auto-omnibusseja näkyi asemilla ja teillä, kauppapuoteja ja hotelleja oli runsaasti, ja joka puolen tunnin kuluttua lähti junia Pietariin. Arviolta vietti kesää Kuokkalassa vuosittain 20—25,000, Terijoella jopa 50—60,000 venäläistä. Eipä ihme, että paikkakunta — eritoten kesäkausina — vaikutti venäläiseltä.

Venäläisaikana olivat huvila-asukkaat paikkakuntalaisten tärkeimpiä tulolähteitä. Huviloiden vuokraus tuotti sievoisia summia, ja kauppa oli kannattavaa. Erittäin yleinen oli ajurinammatti. V. 1913 oli yksin Terijoella 450 luetteloitua ajuria, jotapaitsi lukuisat henkilöt toimivat ajureina omaamatta ajurinlippua. Huvila-asukkaiden renkeinä ja palvelijoina saivat myös monet paikkakuntalaiset toimeentulonsa. Mutta huvila-asutus ei suinkaan ollut vain hyödyksi paikkakunnalle. Päinvastoin, helppo ansio ajurina tai huvilarenkinä vaikutti hyvin turmiollisesti. Näihin toimiin uhrasivat monet tilallisetkin kesäajan, joka olisi pitänyt käyttää maanviljelykseen, ja seurauksena oli, että monien talollisten lopuksi oli pakko usein polkuhinnasta myydä maansa venäläisille. Sitäpaitsi siveellinen rappeutuminen kävi yhä yleisemmäksi. Paitsi juopottelua, alkoivat matelevaisuus, viekkaus ja petollisuus kuulua paikkakuntalaisten luonteenominaisuuksiin, ja vieraat tavat ja taipumukset ilmetä myös vaateparressa, tavoissa ja kielessä.

Nyt ovat olot suuresti muuttuneet. Elämä huvilakaupungeissa on varsin hiljaista; vasta viimeisinä vuosina on suomalaisia huvila-asukkaita yhä suuremmassa määrässä alkanut kesäajaksi asettua paikkakunnalle, missä kaunis hiekkarannikko ja mukavat asunnot heitä houkuttelevat. Suomalainen leima alkaa käydä vallitsevammaksi, ja venäläisajan turmiolliset seuraukset elinkeinoelämälle alkavat korjaantua.

Maataloudella on vielä nytkin verraten vähäinen merkitys. Tilat ovat kaikki pieniä, suurin pinta-alaltaan 30 ha. Poikkeuksena on Shahaarovin metsätila, jonka suuruus on 382 ha. Laajimmat viljelykset ovat Terijoen ja Kuokkalan kylissä. Puutarhanhoitoa harjoitetaan jokseenkin yleisesti. Pitäjässä on useita kauppapuutarhoja kasvihuoneineen, joiden tuotteita, varsinkin kukkia ja hyötymansikoita, nykyisin myydään Viipuriin ja Helsinkiin. Rannikolla

on kalastus — eritoten talvisin — tärkeä elinkeino. Etupäässä pyydetään sila-koita ja kuoreita, vähemmässä määrin ahvenia, haukia ja siikoja. Kalastajien apuna on 1912 perustettu hengenpelastusasema.

Teollisuuslaitoksista suurin on Kuokkalan höyrysaha (omist. v:sta 1918 W. Otsakorpi, tuotanto 2,400 standerttia, työväestö 100—400 henkeä, 1922). Kellomäellä on turvepehkutehdas, mylly ja saha, kaikki sähköllä käypiä. Edelleen mainittakoon, että pitäjässä on oluttehdas sekä kolme pientä limonadi-tehdasta.

Läpi koko pitäjän kulkee rautatie, jonka varrella on runsaasti asemia. Näistä tärkein on Terijoki (kirkolta 1 km), jonka ympärillä olevaa yhdyskuntaa on sanottu «Kannaksen pääkaupungiksi». Siellä onkin asukastiheys suurin, talo on talossa kiinni, kauppapuoteja ja liikehuoneistoja on yli 50, joten tämä n. s. Keskikylä ulkonaisesti muistuttaakin enemmän kaupunkia kuin maalaiskylää; asematalo, joka kivistä rakennettuna valmistui 1918, on maamme ko-meimpia. Tyrisevän asemalta haaraantuu länteen päin Koiviston rata. Rannikon suuntaisesti kulkee pitäjän tärkein maantie, josta poikkeaa sivuteitä pohjoiseen. Kauppapaikkana käytetään Viipuria (kirkolta 80 km), jonne myydään puutarhantuotteita, halkoja ja vähän kaloja. Lähin satama on Koivisto, jonne kirkolta rautateitse on 73 km.

HISTORIA. Terijoki mainitaan ensi kerran veroluetteloissa 1500-luvulla, jolloin erään tiedon mukaan siellä oli 26 savua. Määrättiin senaatin päätöksellä 30 p:ltä marrask. 1904 Kivennavasta erotettavaksi uudeksi seurakunnaksi; alkoi toimia 1 p. toukok. 1909. V. 1922 Kuokkala, joka 21 p. toukok. 1912 sai luvan muodostua omaksi seurakunnaksi, päätti ryhtyä toimenpiteisiin voidakseen liittyä Terijokeen; yhtyminen tapahtunee v:n 1924 alussa. — Vapaussodan alusta huhtikuun loppupäiviin saakka pysyi Terijoki punaisten hallussa. Huhtik. 23 p:nä miehitti eskadroona Karjalan hevosjääkäreitä Rajajoen tulliaseman ja seur. p:nä valloitettiin Terijoen asema tunnin kestäneen taistelun jälkeen.

MUINAISMUISTOJA. V. 1894 löydettiin Terijoelta ojankaivussa 260 balttilaista hopearahaa vv:lta 1471—1542.

KIRKOT. Pitäjän luterilainen kirkko on arkkitehti J. Stenbäckin piirustusten mukaan tiilistä rakennettu 1907—08. Samalla varustettu uruilla ja lämmityslaitoksella. Alttaritaulun («Kristus otetaan ristiltä») maalannut arkkitehti Ilmari Launis. — *Terijoen* kreikkalaiskatolinen kirkko on tiilistä rakennettu 1912. — *Kuokkalan* kreikkalaiskatolinen kirkko on puusta rakennettu 1916. — *Kellomäen* kreikkalaiskatolinen kirkko, joka oli puusta rakennettu, paloi 1917. — *Terijoen* roomalaiskatolinen kirkko on puusta rakennettu 1909.

[(V. Savolainen): Terijoen VPK 1898—1908, 1908; Viipurin läänin maatalouskomissioni: Mietintö II, Karjalan kannas, Viipuri 1909; Mikko Uotinen: Uhatut pitäjät, Viipuri 1911.]

AVUSTAJAT: kauppias Pekka Kääpä, rehtori Martti Salokas.

VIIPURIN LÄÄNI

0 10 20 30 40 km.
Mittakaava 1:400,000

TIETOSANAKIRJA - OSAKEYHTIÖN KUSTANTAMAN
SUOMENMAA - TEOKSEN VOSAN KARTTALIITE.

Selitys:

KAUPUNKI	☼ Pöytä ja talo	⦿ Pappila	♀ Käivos.	⚓ Loisto
<i>Linnoitus</i>	☼ Torppa	✳ Mylly. Saha.	☼ Loistolaita	🚂 Rautatie ja Asema (Pysäkki)
Luth. Kirik.kat. } Kirkko	⦿ Kartano	♁ Tehdas	☼ Majakka	🌊 Järvi ja vesistöjä
— Kimara sulkuineen.	— Röhöalueen raja	— Maantie		
— Laavavyöry	— Läänin raja	— Kylätie		
— Kunnan raja	— Valtakunnan raja	— Polkutie		

Numerot esittävät paikan korkeuden merenpinnasta metreissä.

— Aluevesiraja Suomenlahdessa
- - - Suomen ja Venäjän yhteisen kalastusalueen rajat Laatokalla

Kivennapa

66. Kivennapa. Linnamäki.

67. Muolaa. Maisema Kyyrölästä.

61. Lavansaari. Kalastajalaivasto satamassa.

62. Uusikirkko. Kansanopisto.

63. Uusikirkko. Huvila.

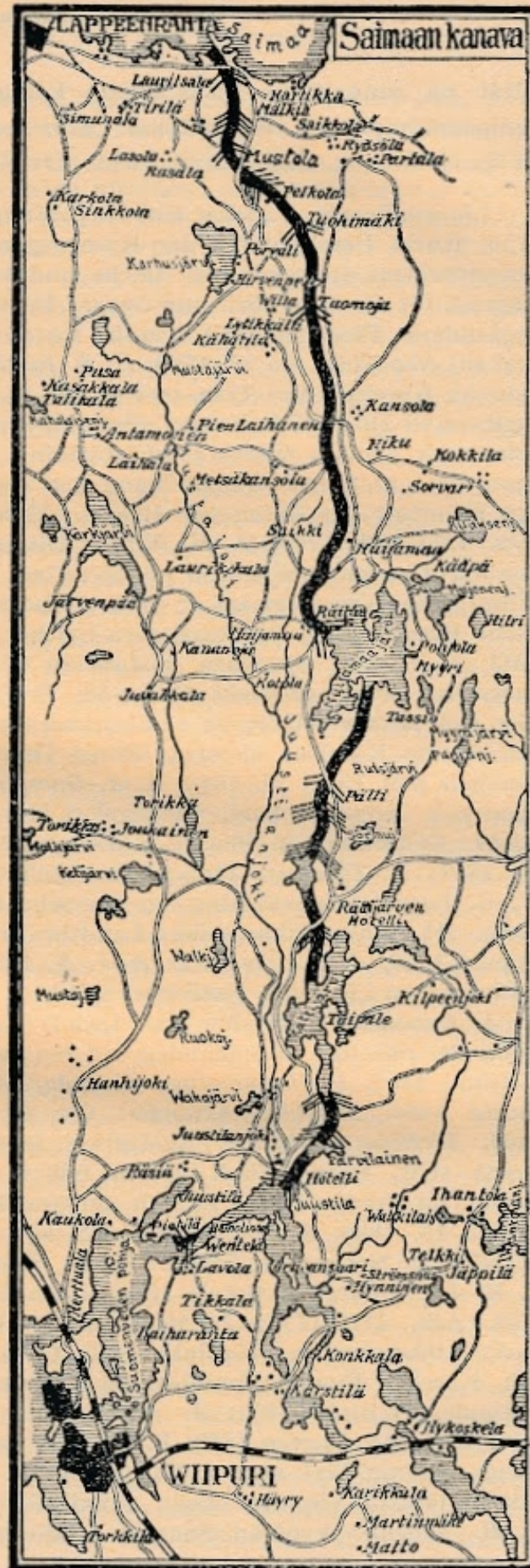
64. Terijoki. Suomalainen kirkko.

65. Terijoki. Meren rantaa.

634,035.2 tonnia, paperia 30,115.7 tonnia ja viljaa 19,801.8 tonnia. Taloudellisesti on kanava ollut kannattavampi kuin mikään muu maamme kanavista. Niinpä 1920 tulot olivat Smk. 6,313,229: —, menot Smk. 2,300,378: —, joten voitto oli Smk. 4,012,851: —.

Paraikaa on suunnittelun alaisena uusi suurkanava: Laatokan ja Suomenlahden välinen. Suuntautuen Karjalan kannaksen pohjoisosan läpi se tuottaisi suuria liikenne-etuja Laatokan pohjoispuoleiselle Karjalalle ja sen teollisuudelle, samalla kuin se vapauttaisi Sisä-Venäjältä Laatokkaan ja sieltä Suomeen suuntautuvan kanavaliikenteen Nevajoen ja Pietarin kaupungin kautta kulke-
masta. Tie- ja vesirakennusten ylihallituksen lopullisen ehdotuksen mukaan v:ltä 1919 lähtisi kanava Viipurin luona olevasta Kivisalimesta ja kulki Suomenvedenpohjan, Kärstilän-, Lyykylän- ja Näätälänjärven, Noskuan-
selän ja Kaltoveden kautta Vuokseen, seuraisi viimeainittua Noisniemeen ja kääntyisi täältä Vuoksen vanhaan uomaan ja Tiurin- ja Ahvenisenkosken kautta Käki-
salmenselkään, josta Rannanlahden kautta Pärnälampeen sekä viimeainitusta Kivisalmen kautta Laatokkaan. Kanavan pituus Uuraan ulkosatamasta lukien olisi 170.92 km, josta 70.34 km järvi-
matkaa, 74.93 km jokea ja 25.65 km kaivettua kanavaa. Sulkuja tulisi 9. Kanavan ja sulkujen

mitat on suunniteltu 1,350 tonnia kantavien alusten mukaan. Kanavan kumpaankin päähän tulisi satama. Ennen sotaa vallinneiden hintojen mukaan on kanavan kokonaiskustannukseksi arvioitu 75.68 milj. mk.